

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. СТЕФАНИКА

На правах рукопису

ЦИПЕРДЮК Іван Михайлович

**МАЛА ПРОЗА
ЄВГЕНА МАНДИЧЕВСЬКОГО:
ПРОБЛЕМАТИКА І ПОЕТИКА**

10.01.02 — Українська література

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Івано-Франківськ — 1997

821.161.1

AB 36.943

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана у відділі лі
компаративістики Львівськог
Т.Г.Шевченка НАН України

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00761021 (H)

Науковий керівник - кандидат філологічних наук
Є.К.Нахлік

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
М.М.Ільницький
кандидат філологічних наук, професор
В.Т.Полек

Провідна організація - Тернопільський педагогічний інститут

Захист відбудеться 28 лютого 1997 р. о 13 год. на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 09.03.02 в Прикарпатському університеті ім.
В. Стефаника за адресою: 284000. М. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Прикарпатського
університету ім. В. Стефаника Автореферат розіслано 28 січня 1997 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Тишківська Н.Я.

Сучасне українське літературознавство сприймає нинішній стан суспільної практики як такий, що відкриває можливості поповнення, поновлення, примноження культурно-мистецьких цінностей і на цій основі - прирощення історико-літературних знань про нашу минувшину та її дійсне значення в житті народу, в розвитку людської особистості. Усуваючи прогалини в національному історико-літературному процесі, відновлюючи в науковому і культурному обігові імена і твори українських письменників, нинішня літературознавча практика набуває поважного культурно-гуманістичного змісту, який можна визначити словами М.Жулинського: "Із забуття - в безсмертя".

Завдання реставрації понівеченого й занедбаного культурного часопростору України багатопланове та різноаспектне. Лише один період - кінець XIX - початок XX століття - вимагає колективних зусиль багатьох фахівців та ентузіастів. Це засвідчується публікаторськими та науково-дослідними акціями, що їх останнім часом здійснили І.Денисюк, М.Ільницький, В.Лучук, Є.Нахлік, В.Шевчук, Н.Шумило, В.Яременко та інші. Водночас зростає потреба поглибленого висвітлення цілого ряду постатей, що творили літературний процес вказаного періоду, потреба всебічного аналізу доробку окремих письменників у контексті літературно-мистецьких пошуків доби. Цим пояснюється **актуальність** наукової розробки персонально-поетологічної проблематики, пов'язаної з творчістю того чи того майстра слова, що працював на рубежі століть.

Відповідно до сказаного дисертант вважає за доцільне предметно зосередитися на літературному доробкові Євгена Мандичевського. Кількарічна творча активність цього поета і новеліста привернула до себе увагу його сучасників. Але в більш чи менш повному обсязі - про це можна сказати з певністю - не була відома ні їм, ні наступним поколінням. **Наукова новизна** дослідження полягає у створенні адекватного уявлення про одного з маловідомих сьогодні літераторів кінця 1890-х - початку 1900-х років, появу яких помітив, привітав і вдумливо осмислив І. Франко; в диференційованому розгляді складових частин творчого доробку Є.Мандичевського - прози, поезії, публіцистики, творів для дітей - і вирізненні в ньому найвагоміших здобутків письменника; в цілеспрямованому дослідженні проблематики і поетики його новелістики на тлі і в контексті літературно-мистецьких пошуків доби.

Вже попереднє ознайомлення з опублікованими та архівними

82.1.164.1

(віднайденими дисертантом) матеріалами показало, що у прижиттєвих книжкових виданнях Є.Мандичевського були вміщені далеко не всі його твори. Внаслідок цього до практичних **завдань** дисертанта увійшли, окрім історико-літературної інтерпретації опублікованих творів і їхньої рецепції в прижиттєвій критиці та наступному літературознавчому осмисленні, також пошуки деяких біографічних даних, публікацій на сторінках тогочасної періодики, неопублікованих матеріалів у різних архівосховищах. Тому **метою** дисертаційної роботи стало науково коректне введення доробку письменника в культурний контекст, відтворення його біографії, творчого шляху, прижиттєвого й пізнішого сприйняття, висвітлення найістотніших граней його таланту.

Внаслідок пошуку зібрався досить репрезентаційний матеріал. Його дослідження, диференціація і впорядкування дали змогу вирізнити для текстуального історико-літературного розгляду новелістичну спадщину Є.Мандичевського (понад 50 більших і менших творів цієї жанрово-родової групи). Важливим складником історико-літературного матеріалу дисертації стали літературно-критичні відгуки про творчість письменника та його сучасників на сторінках тодішньої преси. Окремі з них уже були відомі, інші майже не залучалися при висвітленні літературного процесу означеного періоду і вперше вводяться дисертацією в ширший науковий обіг.

Зважаючи на особливості матеріалу, а також на **стан дослідженості** життєвого і творчого шляху Є.Мандичевського, можна зазначити, що в дотеперішньому літературознавстві ще не склалася адекватна думка про його вклад і місце в літературному, педагогічному і видавничому процесах свого часу. Поряд з цим активізація уваги до його творчості (передруки текстів, сучасні коментарі, оцінки) утверджують у переконанні, що постать цього письменника заслуговує належного поцінування і відповідної популяризації.

Здійснений у ході дослідження пошук показав, що плідну **теоретико-методичну основу** для предметного висвітлення теми дає: 1) системне розуміння поетики художнього твору в її єдності з проблемно-тематичними особливостями, 2) історико-типологічний підхід до творчості письменника в контексті доби при співвіднесенні його творів з творами попередників і сучасників, 3) залучення до історико-літературної інтерпретації прийомів і здобутків структуральної поетики, лінгвостилістичних спостережень при

дотриманні критерію історизму й врахуванні індивідуальності митця.

Об'єм і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків та бібліографії.

Апробація дослідження відбулася на регіональних та міжнародних конференціях; розділи дисертації обговорювалися на засіданнях відділу літературного процесу в Західній Україні і компаративістики Львівського відділення інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України та на засіданнях кафедри української літератури Прикарпатського університету ім. В.Стефаника. За результатами виконаних досліджень опубліковано 4 статті. Дисертація викладена на 182 сторінках машинописного тексту, до якого додано список літератури, який нараховує 180 позицій.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується наукова актуальність теми, визначаються новизна, мета і завдання дослідження, а також висвітлюються етапи вивчення матеріалу. Тут ставляться основні проблеми і ті методологічні підходи, на яких базується все подальше дослідження.

Зважаючи на ту обставину, що дослідженням творів Євгена Мандичевського ніхто не займався, а всі критичні рецензії були насамперед присвячені дослідженню окремих прозових збірок, а не аналізу цілісного доробку письменника, у вступі дається виклад біографії Євгена Порфировича Мандичевського, його творчої, громадської, наукової діяльності, публікацій його творів, критичних рецензій, присвячених дослідженням окремих творів митця.

Рецензії та відгуки на твори Є.Мандичевського, і схвальні (О.Маковей, І.Франко, М.Лозинський, Олена Пчілка), і критичні (В.Бирчак, Г.Хоткевич, О.Луцький, Б.Лепкий), засвідчили певну увагу до його праці з боку колег-літераторів. Він швидко зростав, особливо в прозових творах, розробляючи кольористичний новелістичний малюнок, емоційно насичений та динамічний. Лаконізм, концентрованість письма, психологічність, ліризм - такими є стильові прикмети кращих творів Є.Мандичевського.

Мала проза Є.Мандичевського у вступі розглядається в порівнянні з творами інших письменників. Новелістика на межі століть стала мало не жанрово-стильовою домінантою, типологічною ознакою української літератури. Продуктивність і "універсальність" новелістики

Франко пояснював історико-психологічно, саме відповідністю "нашому нервовому часові" (41, 524). Істотними рисами поетики «новіших» літераторів стали «магічна лампа» психологізму і, поряд з цим, - "переможна хвиля ліризму, що розлита в них" (35, 108). Ці ознаки, що на них вказав І.Франко у праці "Старе й нове в сучасній українській літературі" (1904), так само засновані на історико-психологічних підставах.

Конкретизуючи структурно - поетологічні зацікавлення в підходах до типології новелістики, І.Денисюк вирізняє новелу акції і новелу настрою: "Якщо в "новелі акції" характери здебільшого "готові", то в психологічній новелі, заснованій на внутрішньому монолозі персонажа, є більш чи менш тривалий розвиток, формування нової якості його характеру (...) Якщо " новела акції" виявляє тенденцію до редукції тла, то психологічна новела, близька до потоку свідомості, трактує тло як еманацию душі персонажа"*

Ці узагальнення видаються присутніми й у нашому випадку, оскільки Є.Мандичевський пробував свої сили в обох різновидах малої прози, а також у тому, що його І.Денисюк називає "пейзажною новелою", за аналогією до пейзажної лірики. Жанрово-стильові шукання цього письменника молодшої генерації українських новелістів збігаються з основними тенденціями часу - поглибленням психологізму і посиленням "ліризації" малої прози.

У дисертації враховується диференціація змісту понять психологічність - психологізм - психологічний аналіз**, застосування категорій "зовнішнього" і "внутрішнього" до окреслення нових якостей психологізму в творах О.Кобилянської, М.Коцюбинського, В.Стефаніка***, суть міркувань про монологічні і діалогічні принципи

---

*Денисюк І.О. Розвиток української малої прози XIX - поч. XX ст. - К., 1981. - С. 141. Див. також: Денисюк І.О. Українська новелістика кінця XIX - початку XX ст. - К., 1989. - С. 14.

**Див.: Кодак М.П. Психологізм соціальної прози. - К., 1980. - С. 17; Фащенко В.В. У глибинах людського буття: Етюди про психологізм літератури. - К., 1981. - С. 49 та ін.

***Див.: Кузнецов Ю.Б. Розвиток психологізму в українській прозі кінця XIX - початку XX ст.// Проблеми історії та теорії реалізму української літератури XIX - початку XX ст. - К., 1991. - С. 227.

викладу, висловлених у працях М.Кодака, Ю.Кузнецова, Н.Шумило, М.Грицюти та інших дослідників психологічної прози цього періоду.

При дослідженні творчості Є.Мандичевського надаються до застосування категорії ліризму «опосередкованого» і «безпосереднього» (Н.Шумило), судження про особливості імпресіоністичного письма, викладені в новіших працях О. Черненко «Михайло Коцюбинський -імпресіоніст: Образ людини в творчості письменника» (Сучасність, 1977) та В.Агеевої «Українська імпресіоністична проза» (К., 1994).

Автор дисертації мусив зважати на той факт, що творчість Є.Мандичевського відома навіть історикам літератури далеко не в повному обсязі. А тому намагався - водночас із студіюванням проблематики і поетики його творів - створити належне уявлення про зміст його творів, включаючи за необхідністю певний описовий елемент. Аби останній не був самодостатнім, добиралися тільки найнеобхідніші «ознайомчі» фрагменти та аспекти змісту і форми, що не прояснюють характер пошуків письменника, його манеру, розмаїття тематики і способів художнього опрацювання.

Розділ перший - **“Проблематика малої прози Євгена Мандичевського”** - розпочато констатацією, що цей письменник був одним із найпомітніших серед новелістів свого покоління. В огляді «Українська література за 1899 рік» І. Франко звернув увагу на те, що, крім уже згаданих М.Коцюбинського, В.Стефаника, Л.Мартовича, Марка Черемшини, помітними стають молоді автори - М. Яцків, Б.Лепкий, А.Крушельницький, О. Авдикович, а також Є. Мандичевський, який «надрукував багато новел у фейлетоні «Діла» та в інших часописах». «Усі три новелісти (А.Крушельницький, О.Авдикович, Є.Мандичевський - І.Ц.) виявили, - зазначив І. Франко, - неабиякі здібності, але в усіх трьох, крім добрих речей, трапляються праці ще не зовсім зрілі, їхнє літературне обличчя ще не розвинулось так, щоб можна було про них скласти остаточну думку” (33, 16). Активне творче десятиліття Є.Мандичевського виразило його авторський почерк і проблемно-тематичні інтереси.

Визначаючи центральний стрижень проблематики художніх творів Є.Мандичевського - людина в переломний момент її соціального індивідуального буття, - варто нагадати, що ті чи інші життєві ситуації змальовувалися в його новелах не самодостатньо, а з огляду на переломлення в них певних загальнолюдських морально-етичних начал - добра і зла, злочину і кари, духовності і виродження, вірності

і зради. Висвітленню порушених проблем письменник підпорядкував зображення психології "... людини як такої в певних умовах життя, часто - у стресових ситуаціях. Він поєднав типізацію персонажів і конкретність обставин з прагненням виявити певні **універсальні** моделі існування"* Звідси - й логіка в розповіді: є людина - є й певні проблеми, і якась із них стає центральною в окремому творі.

Далеко не всі проблемні вузли в новелістиці Є.Мандичевського мають декларативні означення, конкретизацію в творчому маніфесті чи художньому тексті. Прагнучи досягти, наскільки це можливо, реконструкції авторського трактування, зважатимемо й на те, що подекуди авторська декларація і реальне багатоголосся твору - речі нетотожні. Поліфункціональною є й категорія конфлікту, чи не основне джерело внутрішньої енергії новел - і самої ідейно-естетичної концепції Є.Мандичевського. Для нього розмежування зовнішнього і внутрішнього конфліктів є до певної міри умовним, бо навіть новели з драматичним сюжетом мають лірико-психологічне спрямування. Тому в класифікації проблематики віддаємо перевагу тематичному принципу, що дає змогу виокремити й відповідні ряди проблем, що вирішуються (чи ставляться) в новелах тієї чи тієї тематичної групи.

Одне з основних місць у доробку Є.Мандичевського займають новели з тематикою міжособистісних взаємин. Цю велику кількісно, значиму психологічними зацікавленнями автора і створювану впродовж усього десятиліття (1897 - 1907) групу можна розділити на тематичні підгрупи: а) подружнє життя, б) любовні стосунки, в) "батьки і діти".

Роздумами над проблемами подоружнього життя присвячено чотири новели: "Забавка не до забави" (1897), "В ярмі" (1900), "Жіночі примхи" (1901), "На "клебанії" (1902).

Новела "В ярмі" (з підзаголовком: "образок з життя молодих супруг") дала назву збірці. Розповідь про «русинське» подружжя не була випадковою: письменник бачив своїх героїв довкола себе, серед тих, хто претендував на звання української інтелігенції, як бачив їх і А.Крушельницький, автор новели "Михась і Ганна" (1903). Образами п. Зеня та його дружини він поставив чи не вічну проблему перевірки почуттів життям, відповідальність пари одне за одного і за долю сім'ї.

---

*Нахлік Є.К. Правда життя крізь призму малої прози// Образки з життя: Оповідання, новели, нариси. - Львів, 1989. - С. 15.

Є.Мандичевського ця проблема хвилювала багатопланово - як письменника, педагога, сина священика, зрештою - як патріота. Тож не дивно, що розповідь вилася в «новелу застережень». Типовість ситуації тих, хто поспішно вдягає «ярмо подружнього життя, яке прибило і ніжні любові побраної пари, і бадьору силу її»*, - відзначила Олена Пчілка. Молодий новеліст оригінально ставив проблему щасливого і нещасливого шлюбу й раніше, в новелах «Забавка не до забави» (1897), де драматично загострив питання, що краще: правдивий «цинізм» п. Юрія, з яким п. Оля була щаслива (хоч той перед ранньою смертю й назвав її «забавкою»), чи «солодка» брехня нового чоловіка, від якої гине вона сама?

Дві інші новели - «Жіночі примхи» і «На «клебанії» - за постановкою проблеми цілком протилежні до попередніх. Вони розповідають про щасливе подружнє життя настільки солодко-елегічно, що важко не закинути письменникові спрощеності погляду, надмір моралізаторства. Нарешті, новела «Святий вечір» (1906) цієї ж групи загострює проблему людської самотності, туги за родинним щастям через показ двох сімей, щасливої і знедоленої, що проходять перед очима героя; непідробним драматизмом, проблемою німого морального конфлікту героїв із збайдужілим до людського горя зовнішнім світом цей твір перегукується з новелою В.Стефаніка «Святий вечір» (1899), яка складається з монологу старої жінки.

В цілому ж у підгрупі розглянутих творів спостерігається світоглядний дуалізм Є.Мандичевського, який зображає подружнє життя контрастно: із загостреним драматизмом і безконфліктною ідилічністю.

Підгрупа «Любовні стосунки» найчисленніша, вона охоплює тридцять новел: «Кохання для «класи» (1897), «Житє-сон» (1898), «Послідна сповідь жінки» (1899), «Сільська ідилія» (1899), «В театрі» (1901), «В дорозі на той світ» (1901), «Зі сходом сонця» (1901), «У себе дома» (1902), «Люди» (1905), «Никольцьо» (1906), «Найкрасші хвили» (1906), «Буря» (1906), «Святий вечір» (1907).

Проблему стосунків між чоловіком і жінкою філософ розглядає як одну з вихідних «точок нової культури і щастя людини»** -

---

*Пчілка Олена. Євген Мандичевський. В ярмі// Рідний край. - 1907. - Ч. 8. - С. 9.

**Шлемкевич М. Загублена українська людина. - К., 1992. - С. 158.

за умови її позитивного вирішення і в житті, і в мистецтві; аналогічно висловлюється і літературознавець, наголошуючи, що "культура інтимного життя якнайтісніше пов'язана з ментальністю кожного народу, з його морально-етичними традиціями та звичаями, і відтворення кохання у мистецтві є однією з істотних прикмет його національної специфіки"* Є.Мандичевський виявляє проблемні вузли цих стосунків аналізом багатьох ситуацій.

Кохання з розрахунку (для «кляси»), вочевидь, зачепило автора своїм цинізмом ще в юнацькому віці; опис складних переживань і відкриттів з того часу й навіть дещо моралізаторське закінчення новели належить до сфери реалізації мистецьких засад самого Є.Мандичевського. Додатковим аспектом проблеми є позиція автора, який стає на бік тодішньої народної моралі, що не схвалювала шлюбів чи якихось інтимних стосунків з чужоземцями.

Проблема зради, нещирості в почуттях була досить типовою в тодішній літературі. Новели Є.Мандичевського "В театрі" (1901), "Послідна сповідь жінчини" (1899) спонукають пригадати й твори інших письменників, скажімо - етюд Наталки Полтавки "Зустріч" (1898), "Першу зірку" (1901) Б.Лепкого та ін. Найчастіше сюжети цих творів оперті на спогадах, виразність яких підкреслює глибину емоційної пам'яті а отже, й трагізм втрати зрадженої особи, як правило - жінки.

Аналіз новел "Найкрасші хвили", "Люди", "У себе дома", "Житесон" та деяких інших показує, що Є.Мандичевський любить розгортати внутрішній сюжет за схемою "теза - антитеза - синтез", якою увиразнюється і глибинний драматизм міжособистісних стосунків персонажів, і водночас - настійний пошук внутрішніх сил для утвердження в почутті, в радості життя, у вірі в життя й можливість щастя в довколишньому світі. У новелах "Никольцьо" та "Святий вечір" загострено проблему руйнування штучно створених морально-психологічних оболонок; якими молоді інтелігенти схильні відгороджуватися від світу й природних покликів життя. Іронічні новели "Сільська ідилія" та "В дорозі на той світ" підсвічують проблему кохання сюжетами з життя людей різного віку, в першій - підлітків, один з яких за своєю ранньою "політикою" не зауважує натяків закоханої дівчини, в другій - старого Семенина, який зранку ще "ладився на смерть", а надвечір, ледве "переломилася хвороба", згадав

* Денисюк І.О. Любовні історії української балетристики // Український декамерон. Кн.І Дияволиця. - С. 377.

молодість і вибирав подумки пару, бо й «ще старші» за нього «побираються».

Письменник не дає в цих творах власних оцінок, але вітальна сила героїв, певне епікурейство настільки великі, що прозоро розуміється - він схвалює прояви здорового, природного почуття, життєвої сили. Новела «Зі сходом сонця» пейзажно-символічними образами оптимізує людські стосунки, наближає до духовного злиття з природою; життєвий колообіг у тріаді «людина - почуття - природа» символічно відкриває перспективу гармонізації міжособистісних взаємин у щонайінтимнішій сфері.

Окремо в цій підгрупі стоїть акварелька «Буря» присвячена запереченню фатуму, сліпого випадку. Один з її персонажів дорогою ціною - вбивством - платить за вирішення проблеми «жеребкової моралі» в любовному трикутнику. Він нагадує героїню новели М.Могилянського «Стріл», яка таки переступила через «труп» нелюба, щоб бути щасливою з коханим. В обох творах сильні натури рішучою дією вирішують проблему влади випадку. За символічного спільника їм постає сама природа. Якщо в новелі О.Кобилянської «Природа» проблематика формується в площині «суспільство - особа - природа», то у Є.Мандичевського «трансцендентне (фаталізм) - особа - природа», причому остання виявлена не так у буряному антуражі події, як у тому, що героїня своїм власним, природним почуттям на боці обранця, а не випадкового «переможця» в жеребкуванні. Тут не скажеш, що над персонажами Є.Мандичевського, як, наприклад, «над персонажами Б. Лепкого, як якийсь фатум, висить приреченість»* у героя «Бурі» переважає глибоко особистісна мотивація вчинку навіть перед суспільно-моральним табу - вбивством.

Новела-акварелька «Буря» загалом не була типовою для творчості Є.Мандичевського, вона є даниною модерністським пошукам, одначе показова вирішенням проблеми в стосунках між статями. Це чи не єдиний твір, де імпресіонізм пасує перед незвичайною експресією дій персонажів.

Завершує тематичну групу міжособистісних стосунків підгрупа творів з проблематикою батьків і дітей. Поїздка героїні новели «Мати» (1897) до сина в місто завершилася розчаруванням: віра в «доброго, ніжного» Мірка підірвана заочно - слідами спілкування її сина з непевними жінками; спогади про дитячі витівки хлопця нагадують тут пригоди бешкетливого сінка Михайлихи з новели В.Стефаніка

«Мамин синок». У дорозі до сина гине мати в новелі "Любов" (1903), яку В. Бирчак у рецензії на збірку Є.Мандичевського "Судьба" порівнював із Стефаниковою "Стратився", закидаючи плагіат. Насправді ж, попри драматичний сюжет, у новелі Є.Мандичевського немає стефаніківської напруги й широти в постановці проблеми, вона камерна, ліричніша, цілком відповідна стильовій манері Мандичевського, не кажучи вже про очевидні сюжетні відмінності. Позитивно висвітлюється проблема "батьки і діти" в оповіданні "Марійка" (1900; перша назва - "На вакаціях"); цей тричастинний твір, "гібрид різних літературних форм" (І.Денисюк), найцікавіший у першому розділі - «Приїзд»; де проблема стосунків дочки з батьками вирішується в гармонійному народно-релігійному ключі; у двох інших частинах складається автономний сюжет окремого твору. Новела в листах "Чи дух зрілий?" (1900) дещо сентиментально виявляє позицію «комплексу вини» перед батьками і доповнює «гармонійну» частину творів підгрупи. Життєствердна, вітальна тональність характерна й для новели «Новик» (1899), де проблему "батьки і діти" висвітлено через зображення ірреального світу - витання душі молодого "новика" над рідними "стежечками". В образку "Білили полотна" (1901) Є.Мандичевський засобами іронії і навіть сатири наголошує на щирості, доброті в стосунках між дорослими і дітьми в щоденному сільському побуті.

Виявляючи вміння побачити проблему з різних боків і тим передати багатогранність, нестандартність людських почуттів, стосунків і життя в цілому, Є.Мандичевський розробляє широкий діапазон жанрових форм. Постаючи перед проблемами, персонажі опиняються й перед дилемою "розум чи серце?" і здебільшого зупиняються на другому. М'якосердість, щирість, максималізм у почуттях позитивних героїв Є.Мандичевського виправдані тематично, і, перш за все, його мистецьким світовідчуттям.

Другу за кількістю групу творів Є.Мандичевського складає проза соціальної тематики, в якій для детального аналізу проблематики виділяємо підгрупи: а) національно-соціальні аспекти, б) «соціальна несправедливість», в) "місто - особистість - село", г) освіта, її значення в житті народу і д) алегоричні твори.

У групі творів національно-соціальної тематики спостерігається

*Ільницький М.М. «Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті...»// Лепкий Б. Твори: У 2 т. - Т. 1. - К., 1991. - С. 23.

еволюція письменницького трактування поставлених проблем від їх констатації ("На весну", 1900; «Бранка», 1907; «За книжочку», 1907), критики ("Наша Русь!", 1897; "Кохання для "кляси") до оптимістичної надії на їх життєве вирішення ("Чи дух зрілий?"; "Вечер", 1901; "Коли сонце сходить..."). Проблема втраченої в ув'язненні молодості життя селянина означена з глибоким психологізмом. Причини ув'язнення не названо, але в той час навіть звичайна майнова крадіжка вважалася на селі чималим злочином ("Злодій" В. Стефаник); але аналіз переживань не дає підстав сумніватися в працьовитості та порядності героя, тим самим посилюючи відповідальність суспільних порядків за присуд над селянином. Про новелу "Бранка" Олена Пчілка писала, окреслюючи водночас її проблематику: "... се малюнок з рекрутського життя: хлопця взяли в військо, сім'я зостається... Коротенький сей малюнок робить міцне вражіння. Постає старого батька, тяжко засмученого, що сидить мовчазний на порозі осиротілої хати, зостається в пам'яті, наче вирізьблена з каменю мистецькою рукою"* Гостроту цієї проблеми наголошували В. Стефаник ("Марія", "Виводили з села"), О. Кобилянська ("Земля") та ін. У новелі "За книжочку" селянина забирають, "як посліднього злодюгу", тільки за те, що ходив до читальні і брав там "книжочку" або "казет". Різні аспекти протистояння влади і народу письменник показує без пригладжування гострих кутів. Так він чинить і в зображенні містечкових псевдопатріотів у новелі "Наша Русь!" з промовистим підзаголовком "Присвячую "патріотам" по малих містах", даючи простір сарказмові. Сказане літературознавцем: "У пейзажну новелу вплітається елемент памфлетного жанру" (І. Денисюк), - найперше стосується зображення боротьби "ночі і дня" в новелі "Коли сонце сходить...", де автор провіщає: "Росла свобода, змагалось чуття сили, кріпшали надії, окрилялась віра, будилась любов»; у кожному вранішньому прояві природи - "була свобода свята!«.

Новели з виразною проблематикою соціальної несправедливості - "Мужицьке жито" (1898), "Повінь" (1900), "Замітач улиць" (1900), "Нужда" (1900), "Непоправна" (1900), "Сирітський сон" (1901), "Любов" (1903) - майже повністю позбавлені притаманного письменникові духу оптимізму; тут митець найчастіше виступає суворим реалістом. У "Непоправній" він, подібно до творів "Дора" М. Жука, "Згуба"

---

*Пчілка Олена. Євген Мандичевський. В ярмі// Рідний край. - 1907. - Ч.9. - С.

М.Могилянського, ставить проблему проституції в комплексі з іншими суспільними проблемами. Дитяче сирітство ("Сирітський сон") тривожать його, як і М.Дерлицю Л.Гринюка, К.Сроковського, Б.Лепкого, М.Яцкова, В.Стефаніка та ін. Одним з небагатьох творів Є.Мандичевського, конфлікт у якому розв'язується смертю, є новела "Повінь", критикована за певну подібність до новели В.Стефаніка "У корчмі" (1897): "... став Дмитро запиватись" після того, як збудована неподалік залізниця спричинила підвищення паводків і руйнування господарства. Менше вправний, ніж у змалюванні міжособистісних стосунків, Є.Мандичевський, як показано в дисертації, і в творах цієї підгрупи не раз демонструє майстерність письменника-психолога.

Проблематику протистояння між містом і селом, містом і особистістю Є.Мандичевський висвітлює у новелах "Де хочу жити?" (1897), "Маєва ніч" (1898), "Груша" (1899). Сюжет цих новел складають не так зовнішні події, як ритми душі, ставлені свідомістю тези й антитези; усі вони - монологічного плану і можуть, на погляд дисертанта, бути віднесені до новел, наближених до потоку свідомості. Порівняльний аналіз новели "Де хочу жити?" з "Intermezzo" М.Коцюбинського засвідчує близькість проблематики, більшості мотивів, хоч "проблемність" твору Є.Мандичевського ще не настільки визріла, щоб віддалитися від "автобіографічного" джерела; разом з тим, цей твір цілком самостійний - новелу написано ще в 1897 р., задовго до "Intermezzo". У "Груші", яка привернула увагу Олени Пчілки, ліризованою деталлю передано початок руйнування патріархального села.

Кількома творами Є.Мандичевського піднято проблему освіти народу, її значення для формування національної інтелігенції. Це гумористична новела "Чорт, баба і письмо (З народних поговірок)" (1898), оповідання "Дві доли" (1904), а також епізод домашнього навчання гімназиста - "... гарна Мандичевського "хвилева знімка" п. з. "Для життя", постать батька, що, втомлений бюровою працею, переробляє з сином-гімназистом щоднини лекцію"*

Алегоричні новели "Невольники" (1901), "З життя домашніх комах" (1900) - твори з проблематикою жіночої емансипації, невеликі притчі про різні життєві, приватні та суспільні ситуації з проявами людського "я".

---

*Лозинський М. "З-над хмар і з долин"//Діло. - 1903. - Ч. 237. - С.1.

Чи не найцікавішою в спадщині письменника є група новел про становлення творчої особистості, поета - "Книга життя"(1897), "І мусів стати поетом"(1900), "Тайна поета"(1901), "Судьба"(1903). Автор подає глибокий аналіз внутрішніх психологічних чинників, що спонукають людину, часто шляхом болісного внутрішнього прозріння, усвідомити значимість свого призначення для світу в цілому. Вписавши в книгу життя матір і Бога, поет-мислитель зупиняється перед "останнім пізнанням" - "але речення зістало нескінчене": найвища мудрість - то вже життя людини, заповнене добрими справами, талановитими творами, гідно прожитими роками. По-імпресіоністичному - "через використання наскрізних живописних деталей, лейтмотивів, уважне вітворення нюансів того чи іншого переживання, відтінків і півтонів"*-простежується процес народження поета в новелі "І мусів стати поетом", кульмінацією якої є хвороба хлопчика, зворушеного видінням страшної краси під час негоди. Віддалившись по тому від людей, хлопчик занурився в світ природи, навчившись "мови рослин і звірят на землі та хмар і зірок на небі". Люди усвідомили призначення юнака:" Він не був здалий до жадної роботи в світі... І мусів стати поетом". «Тайна поета», - зазначав у рецензії М.Яцків, - описує ніжний чар лісу і лагідні синтези поета, що будяться в таємничому шумі дерев. Поет пізнає цілу фальш і нещирість великопанського світу і звертається до самотньої простоти і доброти, яку знаходить лиш в природі** Маніфестаційна новела «Судьба» писана в символістичній манері, чим нагадує «Кидаю слова» Б.Лепкого і «Дорогу» В.Стефаніка, давши, як і в останнього, назву збірці новел.

Вирізняється у Є.Мандичевського ще одна група творів - проза релігійно-клерикальної тематики, з проблемами богошукання, віри, різноплощинних виявів релігійного почуття, показаним в широкому діапазоні - від побутового рівня приземленої віри селянина ("То вже так від сидження" - 1899) до богошукання героя ("Харитинки (образець з грецької давнини)" - 1900, "В світі!" - 1900, "новіціанським сюжетом останньої новели Є.Мандичевський випередив новелу «У грішний світ» М.Коцюбинського), цілого народу

*Агеева В.П. Українська імпресіоністична проза. - К., 1994. - С.30-31.

**Яцків М. «З живого і мертвого». Новелі Євгена Мандичевського / Діло. - 1901. - Ч. 16. - С. 1.

(«В долині поклонників Брами» - 1905). Через діалектику тріаду «теза - антитеза - синтез» проводить своїх учнів Сократ, розповідаючи про власний шлях від розчарування убогими святинями через розмову з жерцем до проповідництва. «Шлях людини до Бога, - роз'яснює сучасний дослідник, - можна окреслити такою схемою: 1) віра; 2) зіткнення з незбагненим злом; 3) сумніви, що породжують межовий біль; 4) біль на мить опрозорює габу сакрального; 5) у висліді - могутніша віра, вищий ступінь наближення»* Аналогічно розгортається сюжет «В долині поклонників Брами» і вирішується поставлена у творі проблема.

Остання тематична група творів Є.Мандичевського - це к а з к и. В усі часи твори цього жанру були"... найкращим матеріалом пізнання дитиною реального життя, реальних стосунків між людьми"**. Схильний до езопівської мови та алегорії письменник склав низку творів для дітей - «Два народи» (1899), «У рідної неньки» (1900), «О чім думали рицарі зі снігу?» (1900), «Нелюд» (1900), «На сіножати» (1901). Конфлікт у кожному з цих творів завершується перемогою добра і справедливості, оптимістичні розв'язки характеризують уявлення автора про виховне і естетичне значення творів для дітей, близьке до того, що висловлене І. Франком у «Байці про байку».

Розмаїття проблематики, широкий спектр конфліктності засвідчують в особі Є.Мандичевського письменника з неординарними суспільно-психологічними зацікавленнями, з вразливою натурою і проникливою свідомістю, що здатна піднести враження до значимого відображення і осмислення. Зводячи проблемність на основі тези і антитези, автор незрідка виходить на синтезуючі узагальнення, часом досить проникливі. Різноманітність і переплетення проблем, рефлексії проблемних ситуацій, творять у новелістичному мікросвіті митця складну мозаїку. Драматизм дії, зіткнення протилежних уявлень про добро і зло, складність моральних ситуацій, психологізоване зображення героя дають змогу письменникові розкрити порушену проблему, яка в більшості творів знаходить своє якщо не зовнішнє, то внутрішнє моральне оптимістичне вирішення.

У д р у г о м у розділі - «Поетика малої прози Євгена Мандичевського» - дисертант виходить з того, що кожний окремо взятий твір становить в ідеалі певну внутрішню єдність, поетико-

*Пахаренко В. Незбагнений апостол. - Черкаси, 1994. - С. 52.

**Кіліченко Л. Українська дитяча література. - К., 1988. - С. 149.

семантичну цілісність. "Поетичний лад твору, його внутрішня гармонія

досягається мистецьким узгодженням усіх системно-структурних рівнів поетики з тим, щоб поетична думка відлилася в стильову єдність"*Новелістика Є.Мандичевського, попри нерівноцінність творів, що входять до її складу, дає достатні підстави розглядати її за критеріями художності, мистецької вправності, природності вислову.

Уже при розгляді проблематики новел Є.Мандичевського пересвідчуємося, що письменник віддавав перевагу пафосу життєвої наснаги. Її основні джерела він вбачав у самій людині, в тій силі людського єства, що її зазвичай іменують вітальністю, життєвістю, жадобою життя. За спільника героям новеліста виступає природа. Дві її іпостасі - довколишній світ у його неухильній відновлюваності, в іманентній здатності «весняного» відмолодження, і фізична, тілесна конституція людини як природного ж таки створіння - у Є.Мандичевського перебувають у значимій співвіднесеності, яку можна кваліфікувати як відношення взаємопідтримки на підставі органічної спорідненості.

Картини життя, коли б воно було заснованим на природному балансі у взаєминах людини з довкіллям, мали б тяжіти до гармонії, навіть до ідилії. Однак ідейно-емоційна тотальність творів Є.Мандичевського засвідчує, що авторове світовідчуття далеке від гармонійно-ідеалістичного, воно з драматизоване певними проблемами, істотними для людини. Драматизм є тією тотальністю, яка панує в пафосі цього новеліста.

При цьому спектр жанрових форм, які розробляв письменник, майже повністю укладається в поняття малої прози.

Є.Мандичевський узагалі одразу й досить влучно трапив у струмину жанрової стихії. Ті жанровизначення, що подибуємо в підзаголовках його творів (а це ледь чи не під кожним поспіль), перегукуються з аналогічними вказівками в творчості і старших новелістів, і письменників його покоління. Новелу 1898 р. "Маєва ніч" він супроводжує підзаголовком "мрія", далі з'являються "спомин" ("Груша") і "казка" ("Два народи"); "сільська ідилія; вміщується в «Літературно-науковому віснику» під рубрикою «Легенди і малюнки»... «Новела в листах» («Чи дух зрілий?»), «образки» («В ярмі»), «знімки» («З життя домашніх комах»), «нарис» («Коли сонце сходить»), «фантазія» («Люди»), «балаканка» («Святий вечір»), «акварелька» («Буря») - таким

*Кодак М.П.Поетика як система. - К., 1988. - С. 149.

є перелік авторських означень. Поряд з цим кілька творів більшого обсягу тяжіють до жанру оповідань - «Забавка не до забави», «Марійка», «Дві долі». Тенденція «індивідуалізувати» жанр кожного твору характерна для модернізму, але беззастережно віднести Є.Мандичевського до модерністів (у вузькому значенні) не можна. Він також майже не живив «натуралістичну» течію, хоч і не був ригористом щодо еротичної тематики («Буря»). Але й ніколи не вдавався до такої виключно-демонстративної номінації своїх творів, як А. Кримський з «мемуарами старого гріховеда» і їхнім «діагностичним» підзаголовком, не кажучи вже про сюжет.

Жанрова система Є.Мандичевського, по суті, полемічна щодо символіко-натуралістичної поетики. Ця система складається в атмосфері духовної цнотливості, пройнята культурою морального самозвіту і помітної турботи про читача; адресата епістол. Для митця значима сама атмосфера письма: новелу «В театрі» помічено так: «Львів. в надвечір'я св. Георгія, 1901», «У себе дома» - «Перемишль, - на Чесного Хреста, 1901», «То вже так від сидження...» - «Градець, Страсний тиждень, 1899»... Церковно-календарне означення дат входить у дух і структуру жанрів, його варто зберігати й при перевиданнях. Адекватнішою характеристикою жанрової системи новеліста буде, на погляд дисертанта, зона л і р и к о - п с и х о л о - г і ч н о ї прози.

Мистецтво художньої характерології, поетика психологізму Є.Мандичевського увиразнюється в контекстуальному аналізі, який показує наявність у прозі кінця XIX - початку XX ст. широкого діапазону підходів до зображення людини. Традиційний на цей час психологізм може бути репрезентований творами М.Левицького (1866 - 1932), оповіданнями «Перша льгота», «Щастя Пейсаха Лейдермана», бувальщиною «Ніобея». Тут психологічні спалахи приурочені до моментів життєвої несподіванки, драматичного потрясіння героя і, як правило, ретардовані до кінцівок творів, тобто осмислені як засоби сильнодіючі, вражаючі, ефектні. Принципово відмінним є психологізм модерно-символістської новели, скажімо, М. Яцкова, який показує героя «Дівчини на чорному коні» одразу у стані душевної кризи і всі екстенсивні періоди редукує («минав рік за роком»), вітворюючи іритовану психіку, роботу збудженої уяви.

Психологічне мистецтво Є. Мандичевського істотно не збігається ні з поетикою локально-ретардованих ефектів психологічної

несподіванки, ні з поетикою трагічних ерупцій зрушеної психіки. Але, не збігаючись з крайніми виявами психологізму, воно все ж перебуває в межах означеного діапазону і в цих межах еволюціонує. Новеліст Є. Мандичевський є модерним у сенсі психологізованого інтересу до життя усамітненої особистості, авторефлексій, самозвітів; при цьому в його творах, як зауважив ще М.Яцків, немає "ніяких поплутаних конфліктів, ніякої неврози - все щире, безпретензійне, звичайне, місцями, може, навіть зазвичайне"; він подає те, "що звернуло його увагу, а подекуди зайняло його в житті... що впливає з серця і душі і старається вибороти собі також маленький тривок свого життя і порушити відповідні струни других сердець"; та "юна охота до здоров'я, сили і погідної гармонії"* , що пробивається в творах Є. Мандичевського, великою мірою й визначає психологічну манеру письменника.

Для художнього психологізму Є.Мандичевського характерна увага до внутрішніх змін, яких зазнає герой. У новелах "На весну", "В світ!" автор часто протиставляє різночасові сприйняття світу - "тоді" і "тепер" ("колись" - "нині" і т. п.), розкриваючи напрям і логіку змін, динаміку процесу. Задля цього митець використовує ресурси пам'яті, спогади, ретроспективний аналіз пережитого, сповідальні форми. Шляхом мисленого розбору "последньої нісенітниці" - згоди на "празничок" у батьків безнадійного учня і участі в ньому - молодий учитель приходять "до пізнання, що сьогодні перебув якусь важну, рішучу хвилю життя", позбувшись неприродного самотництва, раннього раціоналізму і притупленості чуття ("Никольцьо"). Привабливість повноцінного життя спізнають багато героїв Є.Мандичевського: і літні ("В дорозі на той світ"), і юні ("Сільська ідилія"); вітальність тих і тих автор освячує доброзичливою іронією. Драматичніше переживають відторгнення від життя і повернення до нього люди активного віку, але більше чи менше zdeформованої долі ("На весну", "В театрі", "Последна сповідь жінчини"); та й у цих випадках мистецький аналіз виводиться на реєстри просвітленості, хоч і сумовито-елегічної. Сама здатність пригадати й наново пережити "найкращі хвили" минулого подається автором як висока цінність людської душі, ненав'язлива оцінка особистості.

У зв'язку з предметом психологічного інтересу перебувають у

*Яцків М. "З живого і мертвого". Новелі Є.Мандичевського. - С.1.

Є.Мандичевського форми повістування. Він уміло поєднує виклад від третьої особи з інкрустаціями його елементами невластивої прямої мови, вдало переходить до сприйняття "очима героя" ("На весну", "В світ!"). Форма викладу від першої особи застосовується письменником найчастіше в лірико-психологічних сюжетах, де герой близький авторові духовною організацією і навіть фаховими уподобаннями. При цьому новеліст вдається не зрідка до форми листів, виклад у яких настільки щиро-непідробний, що створює ілюзію щойно виїнятості з конверта й несомніть прочитаного справжнього листа батькам, коханій.

Часом у вислів Є.Мандичевського-новеліста вкомпонуються поетичні строфи, що належать героєві чи співаються новобранцями ("Бранка"). Але письменник уміє й прозовий синтаксис укласти з поетичним хистом, вдаючись до повторів, градацій: "Для нього могло би ще бути життя, коли би віднайшов свою рідню, свою жінку, свою дитину, своє поле, свою хату... а так - хто його знає?" ("На весну"). "Сумна співанка" бранців подана митцем з винятковим хистом акустичного наближення до хати Старого Панька й наступним віддаленням від неї, після чого розгортається болісно-трагічна сцена всезагального жалю.

Не раз новеліст вражає мистецтвом імпресіоністичної деталі, вміння "читати" деталь яскраво виразилось у новелах "У себе дома", "Мати". Тут це цілі масиви подробиць побуту, ужиткових речей. Але й окрема деталь, як той шматок ливни, що після втечі з монастиря героя новели "В світ!" став "забавкою" вітрові, залишає пам'ятне враження.

Вибудовуючи типологічний ряд новелістів, М.Яцків зазначає: "Євген Мандичевський, наш наймолодший письменник, належить на мою думку, до гурту Богдана Лепкого і Ореста Авдиковича. Ся трійця, нерівна, вправді, силами і мовою, має одну спільну ціху: лагідність. В їх творах звичайне життя, спокійні хвилі і настрої, краса природи навіяні патріотизмом і описані легко, ясно, часто з гумором..." (Цит. рецензія). У дисертації здійснено ряд порівнянь новелістичних текстів Є.Мандичевського і з творами інших представників цієї "тріці", і творами М.Коцюбинського, М.Левицького, М.Яцкова. Окрім іншого, встановлено, що Є.Мандичевський менше, ніж О.Авдикович, вдається до діалогічного розкриття характерів; його діалогічні сцени приурочені до морально-психологічних зіткнень, побутових вузлів життя. Але його герой не надто "салонний" і "діловий", він інший: "А я все був сам і хотів би лишитися сам. Нині так світ велить!" ("У себе дома"); звідси

походить лірико-монологічна домінанта в його повістувальній стихії, "писемний", епістолярний засновок його викладу.

Завершуючи розгляд проблематики і поетики новелістичного доробку Є.Мандичевського, дисертант приходить у **висновках** до переконання, що історія літератури не може бути різновидом "історії генералів" (Ю.Борев) Розпізнання постаті Є.Мандичевського не тільки кількісно примножує здобутки української прози кінця XIX-початку XX ст., а й урізноманітнює контекст. Письмо цього новеліста прикметне "легкою сецесією" (М.Яцків), він сам зауважував, що "не всі розуміють" ту розмову з природою, яку веде герой його лірико-психологічних творів, до яких пасує поняття е л е г і й н о с т і. Злегка "сецесійним" - дистанційованим від загального масиву соціальної новелістики - може сприйматися Є.Мандичевський і в своїх "етологіях", творах з камерною обрисовкою життя серця, інтимного драматизму приватних стосунків. Поетичність, ліризм, легка символізація, незрідка легендарно казкова розробка мотивів природи, алегорія, м'яка іронія пронизують авторський стиль Є.Мандичевського. prose is analyzed in indivisi

Водночас він писав і твори, що характеризуються (як "Наша Русь!") сатирико-публіцистичним чи побутово сатиричним звучанням. Інтонацій сарказму в таких творах автор не приховує, але виникають вони супровідним тоном над психологічно-картинним зображенням. Тому не є несподіваними пізніші проби автора в соціально-психологічній новелістиці ("Бранка", "Любов", "За книжочку"). Свідчать вони, на думку дисертанта, про оновлення стилю мислення письменника, розширення проблематики його творів і горизонтів його художнього мислення. О писателя конца XIX - начала XX века Ев

Творче десятиліття Є.Мандичевського збігло в інтенсивному пошуку. Як письменник, він видається типовою постаттю своєї доби, перехідної, невизначеної, суперечливої. У його творах означилось кілька тенденцій, з них найвиразніше - лірико-імпресіоністична, але тільки саме життя мало підказати логіку розвитку. Цінним же й цікавим цей письменник видається тим, що самою інтенсивністю літературної праці - разом з педагогічною і журналістсько-видавничою - творив літературу свого часу, виявляв істотні прикмети художньої свідомості свого покоління і драматичну напругу доби.

Tsyperdyuk I.M. Jeuhen Mandychevsky's short story prose: problematics and poetics.

Dissertation for the candidate's degree in Philology. Speciality: 10.01.02 - the Ukrainian literature, V. Stefanyk Precarpathian University, Ivano-Frankivsk, 1997.

The dissertation is being defended, in which the creative heritage of the Ukrainian writer of the late XIXth - early XXth century Jeuhen Mandychevsky is analyzed. Through the investigation of problems and poetics of talent of this little known author is shown. In this work an attempt is made to draw his literary portrait and to prove that the predominant trend in his creation was impressionism.

Jeuhen Mandychevsky's short story prose is analyzed in indivisible connection with the all - Ukrainian literary context.

Ципердюк І.М. Мала проза Євгенія Мандычевського: проблематика і поезика.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 - украинская литература, Прикарпатский университет им. В.Стефаника, Ивано-Франковск, 1997г.

Защищается диссертация, в которой рассматривается творческое наследие украинского писателя конца XIX - начала XX века Евгения Мандычевского. Исследованием проблематики и поэтики его малой прозы показано своеобразие таланта этого малоизвестного автора. В работе делается попытка начертить его литературный портрет, доказать, что доминирующим направлением в творчестве писателя был импрессионизм. Малая проза Е.Мандычевского анализируется в нераздельной связи из всеукраинским литературным контекстом.

Ключові слова: новелістика, морально-філософські шукання, поезика, імпресіонізм

AB 36.943

Формат 60×84/16. Друк офсетний. Папір офс. Умовн.-друк. арк. 1,18.
Умовн. фарбо-відб. 1,30. Обл.-вид. арк. 1,20. Наклад 100 прим. Зам. 207.

Віддруковано з готових діапозитивів в обласній книжковій друкарні
290008, Львів, вул. Пекарська, 11.